

بررسی معیارهای رده‌شناختی گویش کردی ایلام

کره‌اله پالیزبان^۱
فاطمه یوسفی‌راد^۲

چکیده

این مقاله به منظور بررسی ملاک‌های رده‌شناختی واجی، صرفی، نحوی و معنایی گویش کردی ایلام، بر پایه داده‌های گردآوری شده از این گویش نوشته شده است. داده‌های مقاله حاضر، حاصل یک پژوهش میدانی است که در شهر ایلام و روستاهای اطراف انجام گرفته است؛ بدین منظور، بر اساس پرسش‌نامه‌ای که از قبل طراحی شده بود، با ۲۰ گویشور که اکثراً مردان میانسال به بالا بودند، مصاحبه شد. تحلیل این داده‌ها نشان داد که وجود همخوان‌های [w]، [ŋ]، [ɲ]، [ɣ] و [ʁ] و نیز واکه‌های [ə]، [ü]، [ɛ]، [ç] از مشخصه‌های مهم واج‌شناختی این گویش می‌باشد؛ همچنین، ساختمان هجاء در این گویش با زبان فارسی متفاوت است و شش الگوی هجایی دارد که سه هجای آن دارای خوشه همخوانی آغازی است؛ طوری که عضو دوم خوشه، همواره یکی از نیم‌واکه‌های [y]، [w] یا [ɣ] است. از دیگر یافته‌های این پژوهش، توالی مضاف و مضاف‌الیه و موصوف و صفت و استفاده از پیش‌اضافه و پیرااضافه می‌باشد؛ همچنین، داده‌ها نشان داد که در این گویش، مطابقت عدد و محدود و تمایز جنس دستوری وجود ندارد. نمایه اعداد از یک تا ده بین گویش کردی ایلام و دیگر گویش‌های ایرانی تفاوت چندانی ندارد.

واژگان کلیدی: زبان کردی، گویش کردی ایلامی، رده‌شناسی، ترتیب سازه، معیار رده‌شناختی.

۱. دانشجوی دکتری زبان‌شناسی همگانی مرکز تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور تهران، مدرس دانشگاه فرهنگیان و مراکز آموزش عالی شهر ایلام و نویسنده مسئول
pallizban@gmail.com

yussefirad@yho.com

۲. استادیار گروه زبان‌شناسی و زبان‌های خارجی مرکز تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور تهران

مقدمه

هدف از نگارش این مقاله، بررسی ملاک‌های رده‌شناختی^۱ واجی، صرفی، نحوی و معنایی گویش کردی ایلامی بر اساس داده‌های گردآوری شده می‌باشد. هرچند پیش از این، گویش کردی ایلامی مورد بررسی زبان‌شناختی قرار گرفته است؛ با این حال، این نخستین پژوهشی است که به بررسی معیارهای رده‌شناختی آن می‌پردازد. داده‌های مقاله حاضر، حاصل پژوهشی میدانی است که در بهار ۱۳۹۳ به وسیله نویسندگان انجام شده است. به این منظور، با ۲۰ نفر از گویشوران شهر ایلام و حومه که اکثراً بی‌سواد، کم‌سواد یا ترجیحاً میانسال به بالا بوده‌اند، مصاحبه شده است. با وجود آنکه استان ایلام در فاصله سال‌های ۵۷۰ تا ۱۰۰۶ ه.ق. به مدت بیش از چهارصد سال، تحت سیطره حکومت اتابکان لر بوده است و نیز علی‌رغم قرار گرفتن در مسیر ترانزیت با کشور عراق و تماس با زبان عربی، گویش کردی ایلامی، برخلاف دیگر گویش‌های زبان کردی که تحت تأثیر زبان‌های دیگر قرار گرفته‌اند^۲، همچنان اصالت گویشی خود را حفظ کرده است. این گویش در بین پژوهشگران به «فیلی آ» نیز مشهور است؛ دلیل آن این است که در عهد قاجار، حاکمان لر، موسوم به خاندان فیلی بر استان ایلام کنونی، که در آن زمان «پشتکوه» نامیده می‌شد، حکومت کرده‌اند. این گویش، علاوه بر اینکه گویش عمده ساکنان استان ایلام است، در مناطقی از شرق عراق، در شهرهایی چون: بدره، کوت، جسان، زرباطیه، مندلی و مناطقی از شهر بغداد نیز گویشوران زیادی دارد. در استان ایلام، علاوه بر کردی فیلی، به گویش کردی کلهری، لکی، لری و نیز در مناطق جنوبی استان به زبان عربی تکلم می‌شود.

پیشینه مطالعات

همان‌طور که اشاره شد، گویش عمده ساکنان استان ایلام، گونه‌ای از کردی جنوبی است که به فیلی معروف است. از آن‌جا که استان ایلام کنونی در گذشته، بخشی از لرستان بوده است، در آثار بسیاری از زبان‌شناسان و پژوهشگران به دلیل عدم شناخت گویش‌های جنوبی و بیگانگی با ساختار فرهنگی این منطقه، اشتباهات فاحشی به چشم می‌خورد؛ به عنوان مثال: محمدامین زکی، محقق نامدار کرد و نویسنده کتاب «کرد و کردستان» در سال ۱۹۱۶ میلادی، به حکم یک مأموریت رسمی، به پشتکوه یا به زعم خود به لرستان کوچک سفر می‌کند. او ضمن اقامت ده روزه در دامنه‌های کبیرکوه، درباره زبان و قومیت «لرها» مطالعه می‌کند و از اینکه می‌بیند زبان اهالی پشتکوه اینقدر به کردی نزدیک است، چنان‌که تفاوت گویش آنان با کردی رایج در سلیمانیه، کمتر از اختلاف کردی بادینانی با کردی سلیمانیه است، شگفت‌زده می‌شود. او از این نکته مهم غافل بوده که برای مطالعه زبان و قومیت لرها، یک منطقه کردنشین را انتخاب کرده

1. Typological criteria.

۲. به عنوان مثال: گویش کردی کرمانشاهی از زبان فارسی، کردی سورانی از زبان عربی و کردی کرمانجی از زبان ترکی تأثیر پذیرفته‌اند.

3. Feili/ Feily.

است؛ بنابراین طبیعی است که از این همه اشتراک و نزدیکی زبانی و قومی شگفت زده شود» (سارایی، ۱۳۷۹: ۳۷ و ۳۸). حسن رضایی باغ‌بیدی (۱۳۸۰: ۶) نیز در ذیل تقسیم‌بندی گویش‌های کردی جنوبی، گویش کردی ایلامی را لری پشتکوة نامیده و به این نکته توجه نداشته است که یک گویش کردی، چگونه می‌تواند هم‌زمان لری نیز باشد؟!

اگر از تناقض‌گویی‌هایی چون موارد فوق بگذریم، گویش ایلامی در دو دهه اخیر مورد بررسی‌های زبان‌شناختی قابل‌اعتنایی قرار گرفته است که در ذیل به آنها اشاره می‌شود: سارایی (۱۳۷۹) در مقدمه کتاب «شاعر قله‌های مه‌آلود» که تصحیح و ترجمه اشعار غلامرضاخان ارکوازی، از شاعران معروف کُرد، است، به بررسی تاریخ گویش کردی ایلام پرداخته و به واج‌های این گویش اشاره نموده است.

پالیزیان (۱۳۸۰) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «نظام آوایی گویش کردی ایلام»، به بررسی دستگاه واجی^۱ گویش ایلامی پرداخته و با ارائه جفت‌های کمینه، واجگان این گویش و ساختمان هجایی آن را تحلیل نموده است.

شیری (۱۳۸۰) در مقاله «مقدمه‌ای بر توصیف آواهای گویش ایلامی» با ارائه نمونه‌هایی از داده‌های گویش کردی ایلام، به معرفی واج‌های این گویش پرداخته است.

کریمی دوستان^۲ (۱۳۸۱) در مقاله «بررسی ویژگی‌های مشترک گویش‌های ایلامی» گویش‌های کردی ایلامی را از لحاظ واجی، الگوی هجایی، مطابقت فعل و فاعل و ساخت اصطلاحی بالری خرم‌آبادی و فارسی معیار مقایسه نموده است تا راهگشای دسته‌بندی‌های علمی و زبان‌شناختی گویش‌های رایج در غرب ایران باشد.

پالیزیان (۱۳۸۲) در مقاله‌ای با عنوان «ساخت هجایی گویش کردی ایلام»، ساختمان هجایی این گویش را بررسی کرده و انواع هجاهای این گویش را با استفاده از مثال‌هایی معرفی نموده است؛ همچنین، با ارائه جدول‌هایی، محدودیت‌های هجایی و انواع خوشه‌های همخوانی آغازی و پایانی هجا را مشخص کرده است.

شیری (۱۳۸۲) در مقاله «صرف فعل در گویش ایلامی» صورت‌های مختلف صرف فعل، شناسه‌ها و زمان فعل را در این گویش تحلیل نموده و به این نتیجه رسیده است که فعل در دو زمان ماضی و مضارع صرف می‌شود و ساختمان مستقلی برای بیان فعل در زمان آینده وجود ندارد.

پالیزیان (۱۳۸۴) در مقاله «هماندی‌های آوایی گویش‌های کردی رایج در استان ایلام و زبان فارسی» به مقایسه نظام آوایی گویش‌های کردی استان ایلام و زبان فارسی پرداخته است.

1. Phonological system.

۲. این نویسنده در کتاب «کردی ایلامی: بررسی گویش بدره» نیز به بررسی جامع زبان‌شناختی کردی رایج در شهرستان بدره پرداخته است که می‌تواند منبعی مفید برای بررسی گویش‌های کردی باشد.

تفرجی یگانه (۱۳۸۵) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «ساختار گروه فعلی در گویش کردی ایلامی» در چهارچوب نظریه حاکمیت و مرجع‌گزینی^۱ به توصیف ساختار موضوعی^۲ گروه‌های فعلی، نحوه بازتاب موضوع‌های فعل و جایگاه موضوع‌ها پرداخته و نشان داده است که جایگاه بنیادین فاعل در مشخص^۳ گروه فعلی بیرونی قرار دارد.

پالیزبان (۱۳۸۸) در مقاله «بررسی مقابله‌ای نظام آوایی گویش کردی ایلام با زبان فارسی معیار»، با ارائه جفت‌های کمینه، دستگاه واجی گویش کردی ایلام را با زبان فارسی مقایسه نموده است. در پایان نیز فهرست واج‌های این گویش و زبان فارسی را در قالب جدول‌هایی به دست داده است.

شرفخانی (۱۳۹۰) در مقاله «فرایندهای واژه‌سازی در گویش کردی ایلام» به بررسی ساخت‌واژه در این گویش پرداخته و نشان داده است که فرایندهای اصلی ساخت‌واژی؛ از جمله: ترکیب^۴، تصریف^۵ و اشتقاق^۶ در همه اجزای کلام؛ یعنی اسم، فعل، صفت و قید اعمال می‌شود. پالیزبان (۱۳۹۱) در مقاله «بررسی دستگاه فعل و قابلیت‌های ساخت‌واژی گویش کردی ایلامی» به بررسی ساخت‌واژه این گویش و نیز دستگاه فعلی آن پرداخته و نشان داده است که دستگاه فعل در این گویش بر خلاف دیگر گویش‌های زبان کردی، پنج صیغه‌ای است و در صیغه‌های دوم شخص و سوم شخص جمع، ادغام^۷ صورت گرفته است.

تفرجی (۱۳۹۱) در مقاله «تحلیل نحوی فاعل در زبان کردی در چارچوب نظریه اصول و پارامترها» به بررسی جایگاه بنیادین فاعل در گویش کردی ایلام پرداخته و نشان داده است که فاعل به عنوان موضوع بیرونی فعل، به طور غیرمستقیم، نقش تنای خود را از فعل دریافت می‌کند. ثباتی و کرد زعفرانلو (۱۳۹۲) در کتابی با عنوان «زبان‌شناسی گونه‌های کردی ایلامی»، فرایندهای واجی^۸ تضعیف و تقویت را در این گویش بررسی کرده‌اند.

امامی و سبزه (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «مقایسه نظام آوایی گویش کردی کرمانجی خراسانی و کردی ایلامی»، واج‌های این دو گویش و ساخت‌هجایی آنها را با هم مقایسه کرده‌اند. نویسندگان چنین نتیجه‌گیری کرده‌اند که کردی کرمانجی، تحت تأثیر زبان‌های ترکی و ارمنی قرار گرفته و به همین دلیل، دارای چهار واج نادیده است که کردی ایلامی فاقد آنهاست.

1. Government and binding.
2. Argument structure.
3. Specifier.
4. Compounding.
5. Inflection.
6. Derivation.
7. Syncretism.
8. Phonological processes.

ضرورت تحقیق

گوش کردی ایلام به دلایل متعدد؛ از جمله: قرار گرفتن در منتهی‌الیه مناطق کردنشین، هم‌جواری با مناطق لُر زبان؛ همچنین مطالعه از سوی مستشرقینی که کمترین اطلاعی از ویژگی‌های زبان‌شناختی این گویش نداشته‌اند، در چند دهه گذشته، آن طور که باید، مورد بررسی دقیق زبان‌شناسی قرار نگرفته بود. علی‌رغم اینکه در دو دهه اخیر به صورت دقیق و علمی بررسی شده، هنوز هم بسیاری از زوایای آن ناشناخته مانده است. پژوهش حاضر، گام کوچکی است تا ویژگی‌های رده‌شناختی این گویش را معرفی نماید.

سؤالات پژوهش

هدف از این پژوهش، یافتن پاسخی برای نُه سؤال زیر است تا بر اساس آنها ویژگی‌های رده‌شناختی گویش کردی ایلامی شناسایی شود:

۱. بر اساس آراء کرافت^۱ (۱۹۹۰)، گویش کردی ایلام دارای چه مؤلفه‌های واجی و الگوهای هجایی است؟
۲. ترتیب آرایش سازه‌ای مضاف و مضاف‌الیه در گویش کردی ایلامی چگونه است؟
۳. کاربرد پیش اضافه^۲ و پیرااضافه^۳ در این گویش چگونه است؟
۴. صفت و موصوف در این گویش دارای چه ترتیبی است؟
۵. ترتیب ضمیر اشاره و گروه اسمی در گویش کردی ایلامی چگونه است؟
۶. آیا در این گویش بین عدد و معدود مطابقت^۴ وجود دارد؟
۷. آیا تمایز جنس دستوری^۵ در گویش کردی ایلامی مشاهده می‌شود؟
۸. نمایه عدد واژه‌ها از یک تاده در این گویش به چه صورت است؟
۹. ساخت‌های خویشاوندی اصلی در گویش کردی ایلامی کدام‌اند؟

بررسی معیارهای واجی

کرافت (۱۹۹۰: ۱۲۰) سلسله مراتب جهانی محل تولید واج‌ها را به شیوه زیر بیان می‌کند:

دولبی^۶ < دندان-لثوی^۷ < نرم‌کامی^۸: بر اساس این الگو در همه زبان‌ها واج‌های دولبی وجود دارد؛ از این رو، وجود دولبی‌ها نمی‌تواند دال بر یک معیار رده‌شناختی باشد؛ اما حضور یا عدم حضور واج‌های دندان-لثوی، و نرم‌کامی، معیاری رده‌شناختی است.

1. William Croft
2. Preposition
3. Circumposition
4. Agreement
5. Grammatical gender
6. Bilabial
7. Dentalveolar
8. Velar

کرافت (همان: ۱۲۱) سلسله مراتب شیوه تولید واج‌ها را به صورت زیر بیان می‌کند:

خیشومی^۱ < انفجاری^۲ واکدار/بی‌واک: واج‌های خیشومی، جهانی هستند؛ در صورتی که، حضور یا عدم حضور واج‌های انفجاری واکدار و بی‌واک برای رده‌شناسی گویش‌ها و زبان‌ها، یک معیار محسوب می‌شود.

بر اساس موارد فوق و آنچه از داده‌های گویش کردی ایلام به دست آمد، می‌توان موارد زیر را بیان نمود^۳:

در این گویش، واج‌های دندانی لثوی وجود دارد. نکته حائز اهمیت در این مورد این است که در این گویش، همخوان‌های [l] (روشن^۴) و [ɬ] (تیره^۵)؛ همچنین [ɾ] (تک‌زنشی^۶) و [r̥] (چند زنشی^۷) به عنوان واج‌هایی متمایز وجود دارند (پالیزیان، ۱۳۸۰: ۴۶-۵۱)؛ مانند:

۱. pæ:l (قلوه سنگ) - pæɬ (شاخه):

۲. jâ:r (مزرعه درو شده) - jâ:r̥ (دفعه)

همچنین در این گویش، همخوان‌های نرم‌کامی انفجاری واکدار [g]، نرم‌کامی انفجاری بی‌واک [k] و نرم‌کامی خیشومی واکدار [ŋ] وجود دارد؛ مانند:

۳. gê:st همه:

۴. kəpu قاصدک

۵. mɑŋ ماه

داده‌های این گویش نشان می‌دهد که همخوان [w] نیز در این گویش وجود دارد؛ مانند:

۶. wê بید

۷. řaw شکار

وجود نیم‌واکه^۸ [ɥ] یکی دیگر از ویژگی‌های برجسته آوایی گویش کردی ایلامی است. داده‌ها نشان می‌دهد که این واج در ابتدای واژه ظاهر نمی‌شود؛ اما، در میانه و پایانه هجا در تقابل با همخوان‌های دیگر قرار می‌گیرد؛ مانند:

۸. kærɥæ (خرگوش) - kærɥæ (کره)

۹. næɥ (ندید) - næɥ (نبود)

در این گویش واج‌هایی وجود دارد که آن را از دیگر گویش‌ها متمایز می‌کند. یکی از این

1. Nasal
2. Plosive

۳. واج‌هایی که در این مقاله ذکر می‌شود همه واج‌های گویش کردی ایلامی نیستند؛ بلکه آن‌هایی هستند که از حیث مطالعات رده‌شناختی حائز اهمیت‌اند.

4. Clear
5. Dark
6. Flap
7. Trill
8. Semivowel

واکه‌ها [ü] می‌باشد؛ مانند:

۱۰. rün روغن

۱۱. šü شوهر

یکی دیگر از واکه‌های این گویش واج [ê] می‌باشد که در بین ادبا به «یای مجهول» معروف است؛ مانند:

۱۲. šîr - šîr (شیر) - šîr (شیر جنگل)

۱۳. sê - sî (سه) - sî (دوک نخ‌ریسی)

تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که واکه [ɛ] نیز یکی دیگر از واج‌های این گویش می‌باشد؛ مانند:

۱۴. hæšt - hæšt (گذاشت) - hæšt (هشت)

۱۵. řê - řê (راه) - řê (رای)

داده‌های گردآوری شده نشان می‌دهند که واکه شو^۲ نیز یکی دیگر از واج‌های گویش کردی ایلام است؛ مانند:

۱۶. pæl - pæl (شاخه) - pæl (چرخش)

داده‌های به دست آمده نشان می‌دهند که این گویش، ساخت هجایی متفاوتی با زبان فارسی دارد؛ بدین صورت که، علاوه بر داشتن سه ساخت هجایی موجود در زبان فارسی، سه الگوی هجایی دیگر نیز دارد که با خوشه همخوانی^۳ آغاز می‌شوند:

۱۷. CV: su فردا

۱۸. CVC: šun اثر، رد

۱۹. CVCC: səlp تفاله

۲۰. CCV: dyæ عدد ده

۲۱. CCVC: dçæt دختر

۲۲. CCVCC: xwəlp گرد و خاک

الگوهای هجایی فوق نشان می‌دهد که در گویش کردی ایلامی، هجا، همواره با همخوان آغاز می‌شود و در هجاهای دارای خوشه همخوانی آغازی، عضو دوم خوشه، یکی از نیم‌واکه‌های [y]، [ç] یا [w] است.

۱. در الفبای بین‌المللی آوایی (IPA)، این واکه را با نشانه [y] نیز نشان می‌دهند.

2. Schwa

3. Consonantal cluster

بررسی معیارهای ساخت‌واژی- نحوی

در اینجا بر اساس پاسخ‌های دریافت شده از گویشوران کردی ایلامی، معیارهای ساخت‌واژی- نحوی مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۱. ترتیب سازه‌ها در ساخت اضافی: گرینبرگ^۱ (۱۹۸۰: ۷۴) معتقد است که ترتیب سازه‌ای هسته و وابسته در ساخت اضافی، ملاکی برای رده‌شناسی گویش‌ها و زبان‌هاست. در کردی ایلامی، مضاف پیش از مضاف‌الیه قرار می‌گیرد؛ همان‌طور که در مثال‌های زیر مشاهده می‌شود، مضاف با هسته‌نمای -ə نشانه‌گذاری شده است.

۲۳. mât-ə mə خانه من

۲۴. kəfâw-ə tə کتاب تو

۲۵. mâšîn-ə xwəšk-æm ماشین خواهرم

۲۶. hæsar-ə mât-ə mân حیاط خانه‌مان

۲. حرف اضافه: گرینبرگ (۱۹۸۰: ۷۶) در مورد رده‌شناسی آرایش سازه‌ای اصلی به نخستین معیاری که اشاره می‌کند، وجود پیش‌اضافه یا پس‌اضافه است. بر اساس داده‌های پژوهش، در گویش کردی ایلامی، پیش‌اضافه و پیراضافه وجود دارد. برخی از پیش‌اضافه‌های این گویش در مثال‌های زیر مشاهده می‌شود:

۲۷. ʔæł /ʔəłæ ʔêræ از این جا

۲۸. wæ dæس بادست

۲۹. dæ ʔêræ در این جا

۳۰. ʔəʔâ mə برای من

۳۱. wærd-ə xwæ-mân با خودمان

۳۲. ʔæw zæmin روی زمین

مثال‌های زیر نیز نشان می‌دهد که این گویش دو پیراضافه دارد:

۳۳. mə wæ hæmædân-â/-æw çəg-əm ʔəʔâterân «من از طریق همدان به تهران رفتم»

۳۴. ʔimədækâr-â/-æw hât-im «ما از سر کار برگشتیم»

۳. توالی موصوف و صفت: داده‌های زیر از گویش کردی ایلامی، نشان می‌دهد که: الف) صفت همواره پس از موصوف قرار می‌گیرد؛ ب) موصوف به عنوان هسته با هسته‌نمای -ə نشان داده می‌شود:

۳۵. kwəř-ə gæp پسر بزرگ

۳۶. gəfâl-ə qül رودخانه عمیق

1. Joseph Greenberg

۳۷. dʒatɛl-ə ɾæyən دختران زیبا

۴. توالی صفت اشاره و اسم: در گویش کردی ایلامی، صفت اشاره، قبل از اسم می‌آید:

۳۸. ɾæw / ɾu mât-æ آن خانه

۳۹. ɾê kwəɾ-æ این پسر

۴۰. ɾæw / ɾu kətâw-ɛl-æ آن کتاب‌ها

۴۱. ɾê pyâg-ɛl-æ آن مردها

نکاتی در مورد مثال‌های فوق وجود دارد که عبارتند از:

الف) صفت اشاره همیشه مفرد است، خواه اسم پس از آن مفرد باشد، خواه جمع؛ ب) در گویش کردی ایلامی، پسوند اشاره [-æ] در ارتباط با صفت اشاره به اسم متصل می‌شود تا آن را از اسم‌های دیگر متمایز کند. این پسوند در گویش کردی سنندج نیز وجود دارد که دبیرمقدم (۱۳۹۲: ۶۱۳) آن را همراه با صفت اشاره، «تکواژ گسسته اشاری» می‌نامد؛ ج) برای اشاره به دور، دو تکواژ گونه ɾæw و ɾu به عنوان گونه آزاد^۱ وجود دارد.

۵. توالی قید مقدار و صفت: در گویش کردی ایلامی همانند زبان فارسی، قید مقدار، پیش از صفت می‌آید. مثال‌های زیر، این ترتیب را نشان می‌دهند:

۴۲. fəryæ ɾæyən بسیار قشنگ

۴۳. jəgê kwəl کمی کوتاه

۶. ترتیب فعل اصلی و فعل کمکی

در گویش کردی ایلامی برای بیان زمان آینده، فعل کمکی وجود ندارد و تصریف زمان حال، برای بیان زمان آینده نیز به کار می‌رود (شیری، ۱۳۸۲: ۱۵۴)؛ مانند:

۴۴. wân gænəm bæn آنها گندم می‌برند / خواهند برد

۴۵.

xæf-əm می‌خواهم / خواهم خوابید

xaf-i(t) می‌خواهی / خواهی خوابید

xæf-ê(g) می‌خواهد / خواهد خوابید

xaf-im می‌خواهیم / خواهیم خوابید

xaf-ən می‌خواهید / خواهید خوابید

xaf-ən می‌خواهند / خواهند خوابید

مثال‌های فوق نشان می‌دهد که در این گویش، برخلاف دیگر گویش‌های زبان کردی، دستگاه فعل، پنج صیغه‌ای است (کریمی‌دوستان، ۱۳۸۱: ۱۱۰)؛ بدین صورت که «صیغه‌های دوم

1. free variation.

شخص و سوم شخص جمع در هم ادغام می‌شوند» (پالیزبان، ۱۳۹۱: ۱۲۱). همان‌طور که مثال‌های زیر نشان می‌دهند، برای بیان نمود ناقص (استمراری) در گویش کردی ایلام از فعل کمکی استفاده می‌شود^۱:

۴۶. mə dêr-əm nūsən-əm من دارم می‌نویسم

۴۷. bâwgəm dêr-ê(g) ču(g) پدرم دارد می‌رود

نکته دیگری که در مورد گویش ایلامی وجود دارد این است که این گویش برای بیان مفهوم ماضی بعید از فعل کمکی استفاده نمی‌کند و مفهوم آن را در قالب یکک پسوند، صورت‌بندی می‌کند (دبیرمقدم، ۱۳۹۲: ۶۶۱)؛ مانند:

۴۸. hât -ü -m «آمده بودم»

۷. توالی عدد و اسم: در کردی ایلام بین عدد و اسم (معدود) مطابقت وجود ندارد؛ مانند:

۴۹. dā pyâg دو مرد

۵۰. sê žən سه زن

۵۱. šæš řuž شش روز

۵۲. dæ mâŋæ ده گاو

معیارهای معنایی

۱. تمایز جنس دستوری: در گویش کردی ایلامی، تمایز جنس در اسم‌های ضمائر دیده نمی‌شود. تصریف ضمائر شخصی فاعلی در این گویش به صورت زیر می‌باشد:

۵۳. mə من

۵۴. tə تو

۵۵. řæç او

۵۶. řimæ ما

۵۷. řæçæ شما

۵۸. řæwân / wân ایشان

چنان‌که ملاحظه شد، ضمیر سوم شخص جمع به صورت دو تکواژ گونه به کار می‌رود.

۲. اعداد: نمایه اعداد در کردی ایلام از یک تا ده به ترتیب، به صورت زیر می‌باشد:

۵۹. yæk

۶۰. dê

۶۱. sê

۱. همچنین در این گویش برای بیان نمود ناقص از قید استمرار (زمان حال و گذشته) استفاده می‌شود (شرفخانی، ۱۳۹۰: ۱۶۴)؛ مانند
pæsâ / dæpsâxæn -ən «رند می‌خندند» -əs -ən -əs -ən pæsâ / dæpsâda- xæn -əs -ən «داشتند می‌خندیدند»

۶۲. čwâr

۶۳. panj

۶۴. šæš

۶۵. hæft

۶۶. hešt

۶۷. nu/nɥæ

۶۸. dæ/ dyæ

نکته‌ای که در مورد توالی عدد و اسم وجود دارد؛ این است که اعداد «یک» و «دو» هنگامی که با معدود می‌آیند، به صورت تکواژ گونه‌های [yɛ] و [dɔ] به کار می‌روند و اصطلاحاً در توزیع تکمیلی^۱ هستند؛ مانند:

۶۹. yejâr/ *yækjâr یک بار

۷۰. dômân/ *démân دو ماه

همچنین اعداد «نه» و «ده» در گفتار افراد بزرگسال دستخوش فرایند واجی درج^۲ نیم‌واکه می‌شوند (پالیزبان، ۱۳۸۲: ۱۱۷ و ۱۱۸)؛ مانند: مثال ۶۸ که dæ (عدد ۱۰) به صورت dyæ تلفظ می‌شود.

۳. ساخت‌های خویشاوندی اصلی: بررسی ساخت‌های خویشاوندی اصلی، همواره یکی از معیارهای با اهمیت در تقسیم‌بندی گونه‌های زبانی است. ساخت‌های خویشاوندی در گویش کردی ایلامی به صورت زیر می‌باشند:

۷۱. bâwg پدر

۷۲. dâløg مادر

۷۳. bærâ برادر

۷۴. xwæšk خواهر

۷۵. kwəʔ پسر

۷۶. dɥæɥ دختر

۷۷. mæmu / tâtøg عمو

۷۸. xâlu دایی

۷۹. mimøg خاله / عمه

۸۰. šü شوهر

۸۱. Žən زن

1. Complementary distribution

2. Insertion

داماد ۸۲. zāmâ

عروس ۸۳. wæç

همان‌طور که مشاهده شد در گویش کردی ایلام واژه miməg برای دو مفهوم عمه و خاله به کار می‌رود و در بافت‌هایی که گوینده بخواهد دقیقاً آنها را از هم متمایز کند، از عبارت‌های زیر استفاده می‌کند:

۸۴. miməg	–ə	bâwgi	
		«کسره اضافه»	پدری «عمه»
۸۵. miməg	–ə	dâləgi	
		«کسره اضافه»	مادری «خاله»

نتیجه‌گیری

مقاله حاضر که نتیجه یک پژوهش میدانی است، به بررسی ملاک‌های رده‌شناختی گویش کردی ایلامی پرداخته است. با وجود آنکه این گویش از جنبه‌های مختلف زبان‌شناسی مورد بررسی قرار گرفته است؛ اما تاکنون از حیث مطالعات رده‌شناختی بررسی نشده است. بی‌گمان، گویش کردی ایلام در کنار گونه‌های دیگر از زبان کردی؛ همچون: کلهری، لکی، خزلی، آبدانانی و لُری و نیز در اثر همجواری با زبان عربی، تحت تأثیر قرار گرفته است؛ همچنین، این گویش بیش از چهارصد سال تحت سیطره اتابکان لُر بوده است و توانسته است تا به امروز به حیات خود ادامه بدهد.

در نظام واجی این گویش همخوان‌های [ç]، [w]، [r̥]، [k] و [ŋ] و نیز واکه‌های [ü]، [ɛ]، [ə] و [ç] وجود دارد که آن را از دیگر زبان‌های ایرانی نو متمایز می‌کند. بررسی ساختمان هجایی نیز نشان می‌دهد که گویش ایلامی دارای شش الگوی هجایی است و در هجاهای CV، CVC و CVCC با زبان فارسی اشتراک دارد؛ با این حال، در هجاهای دارای خوشه همخوانی آغازی تا حداکثر دو همخوان وجود دارد و عضو دوم خوشه، تنها می‌تواند یکی از نیم‌واکه‌های [y]، [w] یا [ç] باشد.

در کردی ایلامی، مضاف‌الیه، بعد از مضاف و موصوف، قبل از صفت قرار می‌گیرد؛ همچنین این گویش، علاوه بر پیش‌اضافه، پیرااضافه نیز دارد. بررسی داده‌ها نیز نشان می‌دهد که بین عدد و اسمی که پس از آن می‌آید، مطابقت وجود ندارد و بررسی اعداد یک تا ده نیز گویای این مطلب است که اعداد در این گویش، تفاوت چندانی با دیگر گویش‌های ایرانی ندارند.

پیشنهادها

با وجود آنکه گویش کردی ایلام از جنبه‌های مختلفی بررسی شده؛ هنوز برخی از ویژگی‌های زبانی آن ناشناخته مانده است. در ذیل، برخی از مواردی که نیاز به پژوهش بیشتر دارند، ذکر

می‌شوند به امید آنکه در آینده از سوی پژوهشگران علاقمند مورد بررسی قرار گیرند:

۱. مشخص بودگی^۱، معرفگی^۲ و نکرگی^۳؛
۲. رنگ‌واژه^۴های گویش؛
۳. فرایندهای واجی رایج؛
۴. بررسی معناشناختی اصطلاحات مختلف؛ از جمله در حوزه‌های دامداری و کشاورزی.

منابع و مأخذ

الف) منابع فارسی

- امامی، حسن و مهدی سبزه؛ (۱۳۹۲)، «مقایسه نظام آوایی گویش کردی کرمانجی خراسانی و کردی ایلامی»، فصل‌نامه فرهنگ ایلام، شماره ۴۰ و ۴۱، دوره چهاردهم، ۶۸-۸۰.
- پالیزیان، کرم‌اله؛ (۱۳۸۰)، نظام آوایی گویش کردی ایلام، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، گروه زبان‌شناسی همگانی دانشگاه تهران، تهران.
- _____؛ (۱۳۸۲)، «ساخت هجایی گویش کردی ایلام»، فصل‌نامه فرهنگ ایلام، شماره ۱۳ و ۱۴، ۱۱۲-۱۱۸.
- _____؛ (۱۳۸۴)، «همانندی‌های آوایی گویش‌های کردی رایج در استان ایلام و زبان فارسی»، دومین همایش ملی ایران‌شناسی، تهران: بنیاد ایران‌شناسی.
- _____؛ (۱۳۸۸)، «بررسی مقابله‌ای نظام آوایی گویش کردی ایلام با زبان فارسی معیار»، فصل‌نامه فرهنگ ایلام، شماره ۲۴ و ۲۵، ۲۰۲-۲۲۴.
- _____؛ (۱۳۹۱)، «بررسی دستگاه فعل و قابلیت‌های ساخت‌واژی گویش کردی ایلامی»، فصل‌نامه فرهنگ ایلام، شماره ۳۴ و ۳۵، ۱۱۶-۱۳۷.
- تفرجی یگانه، مریم؛ (۱۳۸۵)، بررسی ساختمان گروه فعلی در زبان کردی ایلامی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- _____؛ (۱۳۹۱)، «تحلیل نحوی فاعل در زبان کردی در چارچوب نظریه اصول و پارامترها»، فصل‌نامه فرهنگ ایلام، شماره ۳۴ و ۳۵، ۸۷-۹۹.
- ثباتی، الهام و عالیه کرد زعفرانلو کامبوزیا؛ (۱۳۹۲)، زبان‌شناسی گونه‌های کردی ایلامی، ایلام: زانا.
- دبیرمقدم، محمد؛ (۱۳۹۲)، رده‌شناسی زبان‌های ایرانی، تهران: سمت.
- رضایی باغیبدی، حسن؛ (۱۳۸۰)، معرفی زبان‌ها و گویش‌های ایران، تهران: گروه گویش‌شناسی فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- سارایی، ظاهر؛ (۱۳۷۹)، شاعر قله‌های مه‌آلود، تهران: گویه.
- شرفخانی، زهرا؛ (۱۳۹۰)، «فرایندهای واژه‌سازی در گویش کردی فیلی»، فصل‌نامه فرهنگ ایلام، شماره ۳۲ و ۳۳، ۱۵۶-۱۷۷.
- شیروی، علی‌اکبر؛ (۱۳۸۰)، «مقدمه‌ای بر توصیف آواهای گویش ایلامی»، فصل‌نامه فرهنگ ایلام، شماره ۷ و ۸، ۱۳۸-۱۴۳.

1. Specificity
2. Definiteness
3. Indefiniteness
4. Color terms

- _____؛ (۱۳۸۲)، صرف فعل در گویش ایلامی، فصل‌نامه فرهنگ ایلام، شماره ۱۵، ۱۴۸-۱۵۴.
- کریمی دوستان، غلامحسین؛ (۱۳۸۰)، کردی ایلامی: بررسی گویش بدره، سنندج: دانشگاه کردستان.
- _____؛ (۱۳۸۱)، «بررسی ویژگی‌های مشترک گویش‌های ایلامی»، فصل‌نامه فرهنگ ایلام، شماره ۹ و ۱۰، ۱۰۶-۱۱۱.
- (ب) منابع انگلیسی

- Croft, W., (1990), *Typology and Universals*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Greenberg, J., (1980), *Universals of Language*, 2nd ed., Massachusetts: M.I.T Press.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی